

Mindre bidrag

Bemærkninger vedrørende Jens Hougaard: Ludvig Holberg. The Playwright and his Age up to 1730. Translated by Jean and Tom Lundskær-Nielsen

Jens Hougaards bog er ifølge 'preface', skrevet 'in the hope that it will help to generate greater interest in the work of Ludvig Holberg outside Denmark. In view of this, it seemed most appropriate to present the plays in a broad Danish and European context'. Formålet er prisværdigt, men visst desværre udsigtsløst, dels fordi Holberg aldrig er blevet et led i den almindelige europæiske tradition, og næppe kan indsættes i den med tilbagevirkende kraft, dels fordi potentielle læsere udenfor Danmark ikke kan få tillid til forfatterens kompetence i de tilfælde hvor de selv har forudsætninger, fx. fransk- og latinkundskaber, for at bedømme dens pålidelighed.

Den bredere danske og europæiske sammenhæng fastslås allerede i I. kapitels begyndelsesord: 'Absolutism was introduced into the Dual Monarchy of Denmark and Norway in 1660 ...'. I resten af bogen ses Holbergs levned og værk bestandig i lyset af enevælden og dens samfundsmæssige og kulturelle følger for rigerne og deres borgere. Det er et udgangspunkt og en synsmåde jeg ikke vil anfægte. Jeg vil blot anføre, at det er en form for Holbergforståelse og -fortolkning der har en tendens til at skjule at Holberg var *digter* (det er derfor hans komedier er gode). Jens Hougaards fortolkning af komediernes ideologiske baggrund og betydning ser jeg altså bort fra, og holder mig til et udvalg af skønhedspletter.

De fleste af de danske der finder omtale i teksten, dukker pludselig op uden at blive præsenteret eller blot anbragt i tid. Det gælder fx. Borch (s. 17), Niels Steensen (s. 20), Rømer (også s. 20), Christian Reitzer (s. 22). Fagkolleger kender vel nok Ole Borch, Ole Rømer og Nicolaus Stenonis, men den sympatiske Reitzer? for ikke at tale om Poul Pedersen (s. 37), som næppe heller siger ret mange danske noget. På s. 36 nævnes Frederik Rostgaard i forbindelse med 'Peder Paars'-affæren som 'a noble landowner', men på s. 52 står der, da han optræder ved Grønnegadeteatrets oprettelse, at 'he himself came from nowhere'. Begge dele er sådan set rigtige, men vil en læser der ikke i forvejen er orienteret, udendvidere gennemskue sammenhængen?

I mange tilfælde er citater unøjagtige eller misforståede, detailoplysninger er ukorrekte. På s. 14ff omtales Københavns Universitet og dets karakter af præsteskoole lige fra Reformationen og indtil Holbergs tid (cp. 262 og det sted i *Dannemarks og Norges Beskrivelse* som Hougaard citerer s. 19). Som et udtryk for Christian III og hans medarbejders universitetspolitik citeres den første rektor ved det genoprettede Universitet, Christiern Morsings *Ordinatio Lectionum* (Undervisningsanordning) af oktober 1537. Normalt gengives citater både i engelsk oversættelse og på originalsproget, men i dette tilfælde er den

danske råoversættelse smuttet ind istedenfor Morsings Latin. De to oversættelser lyder:

It was his intention, above all, to put holy religion back on its feet, via the preaching of the pure Gospel ... [without which] the re-establishment and maintenance of the true worship of God are not possible, and to bring peace to the entire state, which had been beset by numerous storms.

Ham lå intet mere på sinde end ved det rene evangeliums prædiken at bringe den hellige religion på fode (...) /uden hvilket/ den sande Gudsdyrkelse ikke kan genoprettes og holdes vedlige, og at bringe hele staten, der var omtumlet af forskellige storme, til ro.

Den latinske originaltext kan findes i William Norvin, *Københavns Universitet i Reformationens og Orthodoxiens Tidsalder*, (Kbh. 1940), 4¹. Hele afsnittet betyder:

Det var stadig hans [Christian IIIs] første ønske *at* genindføre den sande religion, og *at* lade Evangelium præke rent i alle kirker i Danmark og Norge, atter *at* rejse skoler for drenge, og *at* oprykke med rode de vildfarelser, som på grund af ukyndighed i sprog og den Hellige Skrift havde indsneget sig i den kristne religion, *at* fremme boglig lærdom, uden hvilken den sande religion ikke vil kunne genoprettes og bevares ved magten, og *at* give hele fædrelandet rolige forhold efter de forskellige storme der har oprørt det.

Det var ikke genindførelsen af den hellige religion der skulde genoprette sand Gudsdyrkelse, hvad der også turde være en tautologi; korrelatet for relativet (uden hvilken, *sine quibus*) er *studia literarum*, som jeg har oversat 'boglig lærdom', men som i virkeligheden her også betyder et fuldt, lærd universitet (*studium [generale]* = universitet²), der er den nødvendige forudsætning for Reformationen, bl.a. ved at afskaffe 'ukyndighed' (*ignorantia*). Det genoprettede Universitets fjorten lærestole opregnes: der skal være 3 teologer, 1 jurist, 2 medicinere, og *in artibus*, dvs. det filosofiske fakultet (også ofte betegnet som artesfakultetet), ialt 8, nemlig 1 matematiker, 1 fysiker, 1 retoriker, 1 dialektiker, 1 grammatiker, 1 sang- og musiklærer og endelig 1 lærer i græsk og 1 i hebræisk. Som basis for Reformationen ønskede Christian III ikke kun et præsteseminarium, men et virkeligt universitet; præsterne skulde have en humanistisk og naturvidenskabelig dannelse. Det fremgår bl.a. af *gramaticus* [sic] skal læse over digterne Vergil, Terents, Horats og Ovid samt Ciceros breve og filosofiske skrifter (Norvin s. 6); og i den endelige fundats af 1539 foreskrives det, at der i græsk og latin skal undervises i hhv. Hesiods 'Værker og dage', og Ovids 'Fasti'; i begge tilfælde fordi de to digte underretter om stjernernes op- og nedgange, dvs. de åbner for elementær forståelse af kalenderen (Norvin ss. 30 og 31). Det er rigtigt, at Københavns Universitet i et par århundreder i første række var et universitet til uddannelse af lutherske præster, men med en videre horisont end det fremgår af Hougaardts uheldige

forkortelse. Der foregik som bekendt også naturvidenskabelig forskning af international rækkevidde ved Københavns Universitet i det 17. årh.

Et par steder, s. 30 og s. 40f, omtales alexandrineren som en modsætning til 'iambic metre', men alexandrinere er også iambiske. Det første sted kaldes Tøger Reenbergers versemål 'the Bordingian metrum'. Det søges vist forgæves i de fleste håndbøger i metrik.

Efter en gennemgang af handlingen i 'Peder Paars' skrives (s. 37):

The inspiration for the poem was Boileau's *Le Lutrin* (The Music Desk). In *Art Poétique* he charted a task: 'But who will be the fortunate poet who, in a new Aeneid, tremously leads the Alceide (the hero of the *Aeneid*) to the banks of the Rhine?' As far as Denmark was concerned, the fortunate poet was Ludvig Holberg.

Det er en elegant lærd sløjfe, men Boileau er desværre galt oversat og forstået. De pågældende to vers står i *L'Art poétique* (fuldført 1672, udg. 1674) IV 203-204 og lyder:

Mais quel heureux auteur, dans une autre *Énéide*,
Aux bords du Rhin tremblant conduira cet Alceide?

Altså

Men hvilken heldig digter skal, i en anden *Æneide*,
gelejde vor Alceide til den skælvende Rhins bredder?

Det står i digtets afsluttende afsnit, den obligate storladne hyldest til Kongen: det er Louis XIV der kaldes 'cet Alceide', der intet har at gøre med Æneas. Alkeus (eller Alkaios) var søn af Perseus og Andromeda og fader til Amphitryon. Nu veed alle jo, at Herakles var en søn af Zeus og Amphitryons hustru Alkmene, men eftersom *pater est quem nuptiæ demonstrant* (faderen er den hvem vielsesattesten udviser) kan Herakles betegnes som en ætling af Alkeus. Boileau profeterer, at den nye Hercules, Louis le Grand, skal skildres i et nyt heltedigt, en ny *Æneide*, som den der angriber og besejrer det skælvende Holland (Rhinen metonymisk for landet) i den hollandske krig, 1672-1679. Det forventede epos om Louis kaldes en ny *Æneide*, fordi det digtes til Solkongens ære, som Vergils *Æneide* var digtet til Augustus' (endnu én af de jævnførelser af de to store herskere som Hougaard omtaler s. 29).

S. 40: '»An Apology for Tigellio the Singer«. (Apologie for Sangeren Tigellio)'. Den fra Horats kendte sanger hed Tigellius; Holberg sætter ham i ablativ styret af 'for' ~ lat. *pro*'.

S. 42: 'the English epigrammist [sic] Owen'. John Owen (c. 1563-1622) var Waliser.

S. 51 kan opvise én af de sjovere misforståelser. Vi hører at René Montaignu var blevet 'dismissed from his post as language teacher at the »Landadelakademi« (the academy of the landed gentry)'. Montaignu havde haft en bibeskæftigelse ved *Landkadetakademiet*, hærens officerselevskole.

S. 53 oversættes de danske titler på nogle komedier af Molière og Regnard til engelsk. De vilde have været mere genkendelige for fremmede under deres franske titler. '... by Regnard: *Dobleren* (The Doubler) ...' På fransk hedder den 'Le joueur', det må vel hedde 'The Gambler' på engelsk; 'a doubler' findes ikke i mine engelskordbøger; det står dog i *Oxford English Dictionary*, men ikke i betydningen 'en spillefugl'. Den franske titel, og dermed betydningen af 'dabler', fremgår af titelbladet til den trykte udgave, gengivet i *Skuespiltekster fra Komediets huset i Lille Grønnegade III*, (Kbh. 1921), s. 3. Man kan også finde 'doble' i Nudansk ordbog.

S. 53-54 gengives et længere, ofte citeret stykke af Holbergs I. Levnedsbrev om årsagen til at han blev opfordret til at skrive komedier (i Kragelunds udg. I, s. 230). Der oversættes:

However, while this work [»Dannemarks og Norges Beskrivelse«] was in progress, some people conceived the idea of following the example of other nations and writing plays in our own mother tongue ...

Men det skriver Holberg ikke, og om så var, hvorfor skulde de pågældende bede ham om at skrive, når de selv vilde gøre det? *ludos scenicos danico idiomate heic instituere* bet. 'hør at indrette comoedier i det danske sprog', at oprette et dansk teater. Det er som et citat af Montaigus andragende til Frederik IV af 1. juli 1722: 'établiir ici vne Comédie en langue Danoise' (cit. af Eiler Nystrøm, *Den danske Komedies Oprindelse* (Kbh. 1918) s. 77 n. 1). – Citatet på latin er ramt af et besynderligt uheld; alle de steder hvor bogstavforbindelsen **qu** burde have stået er den bortfaldet, så at der er opstået en række fantomord: *am, subseentium, ibus og antæ*. I citatets næstsidsste linje står ordet *fatis*, læs *satis*, tilstrækkelig. Jeg gætter på, at forlægget har anvendt det nu ikke længere brugelige 'lange s', der ser/så ud som et **f** uden tværstregen.

S. 80: Gert Westphaler fortæller ikke om 'the German princes he has met'. På s. 81 siges at han i femaktskomediens sidste scene til 'a milliner's block'; da han er barber og frisør, ikke modehandler, må 'Hueblokken', som der står, hør hedde 'a barber's block', en parykblok.

På s. 81n omtales 'Jacob von Tyboe' på en måde som i få ord er afslørende: 'As in the play on which this was modelled, Plautus' *Miles gloriosus*, the soldier is a coward and is pitted against a learned scholar who has no more sense than a donkey'. Hos Plautus forekommer ikke skyggen af en lærd pødagog – det er også svært at se hvor han skulde komme fra i Rom omkr. 200 f.Kr. Man må tro, at Jens Hougaard har fæstet lid til den ofte gentagne misforståelse, at 'Jac. v. Tyboe', er en bearbejdelse af Plautus' komedie, og frimodigt har interpoleret mag. Stygotius i denne. Misforståelsen stammer fra en forkert læsning af I. Levnedsbrev, hvor Holberg skriver (I, 240 i Kragelunds udg., min ovs.):

Ejheller den elvte [komedie], som hedder 'Den stortalende soldat', mishagede spectatores, skønt komedien af karakter er antik og digtet med forbillede i den plautinske soldat.

Holberg har overtaget ikke komediens *handling*, men dens *hovedperson*. Blot et handlingsreferat af 'Mil.gl.'⁴ kunde have vist forfatteren, at der bortset fra

soldaten Pyrgopolinices (~ Jac. v. Tyboe) og (tildels) hans snyltegæst Artotrogus (~ Jesper Oldfux), ikke er nogen som helst lighed mellem de to komediers persongalleri eller deres handling, intrigerne eller dénouementet. Jesper er iøvrigt en helt anden person end Artotrogus, idet han er komediens *me-neur de jeu*, medens Artotrogus kun optræder i den første scene i 'Mil.gl.' Hvis forfatteren vil sige, at det ved han godt, og at sammenligningen med 'Mil.gl.' kun gælder Jacob selv og ikke Stygotius, burde det have fremgået af teksten.

På s. 116 citeres slutningen af I. Levnedsbrev, men oversættelsen er ikke fuldstændig. Den lyder:

But I will leave the writing of satirical verses to other men, of tenderer years, for the flame that once burnt within me and was a source of inspiration has now died down (i Kragelunds udg. I, s. 362).

Hvis man tager det hele med betyder det:

Men morsomme digte og de gammelkendte komedier vil jeg overlade til andre, for hvem min alder byder mig at vige pladsen og sænke mine fæscer [omtr. = sænke fanen], eftersom min fordums blomstrende frodighed er afsvedet [med skjulte citater af Ciceros 'Brutus', §§ 22 og 16].

Hvor flammerne kommer fra veed jeg ikke. I den latinske tekst har det lange s igen spillet et puds, idet *solitos*, 'tilvante', er blevet til *folitos*, og det har ikke noget at betyde.

S. 121 inddrages Heiberg med en længere række velvalgte citater af *Om Vau-devillen som dramatisk Digttart* (Samlede prosaiske Skrifter VI, [Kbh. 1861], s. 78ff). Det fremgår heller ikke hér, hvor der er udeladt noget, hvad der slører Heibergs klarhed, men jeg afstår fra at gennemgå denne passage. Man sammenligne selv.

Den engelske oversættelse er – hvis jeg tør dømme – god; især er en række metriske gengivelser fra 'Peder Paars' og 'Skientedigtene' fortrinlige, og visstnok så rammende som det overhovedet er muligt. For en ordens skyld gør jeg opmærksom på nogle steder, hvor den *ikke* rammer. S. 34 citeres og oversættes fra 'Peder Paars' Peer Ruus' 'gravskrift' over hans principal, som han fortjener den, hvis han ikke tager imod det favorable tilbud om fogeddatteren Nilles hånd (III 2.173-178). Vers 174, 'Som lod sig hænge for en ... Tøs i Aars' bliver til: 'Who let hiske alexandriner er ikke 'oversat', hvorved læseren bliver snydt for antydningen af et utvivlsomt mindre pænt tostavelers adjektiv, fx. lumpen, til den dydige Dorothea (og tankestregen er uden mening).

S. 86 vedr. 'Kandestøberen': 'den gemeene Almue' i Sanderus' replik i III 1 bliver til 'low peasant folk', men landboere har ikke noget at gøre i den komedie, selvom man idag ved almue nok mest tænker på bønderfolk.

S. 88 nævnes Falster (hvis navn også formodes at være a household word), og hans 'Dend daarlige udenlandske Reise' gengives som *The Unfortunate Grand Tour*: 'Dårlig' betyder hér 'tåbelig', af dåre.

Og noget lignende ses s. 96. Hollænderen Andreas Joachimsen Wolf fik d. 12. december 1662 af Frederik III privilegium på at indrette et teater i København, hvoraf det angivelig fremgik, at 'he was instructed to put on plays that »are not low and have not been seen by any common actor«. Den samme sætning er citeret af Nystrøm, anf.skr. s. 19, i den danske form, hvor den lyder: 'som ikke gement er eller af nogen ordinær Komedianter er bleven set'. (Hele dokumentet er optrykt i Ths. Overskous *Den danske Skueplads* I, [Kbh. 1854], s. 103f). 'Gement' betyder hér, som hos Holberg og også senere, 'almindelig' (gemein), og ikke betydelig eller det som værre er, og i 'set af' må 'af' betyde 'fra - side', altså *spillet* af; meningen er ikke at ordinære skuespillere ikke måtte have *set* stykkerne, hvad der er meningsløst. Frederik III og Sophie Amalie vilde have fint teater på deres eget niveau, Wolfs teater skulle være Hofteater (Nystrøm sm.st.).

Dette privilegium sammenlignes, samme side, med det der i 1706, d. 4. december, udstedtes til Andreas Gamborg, hvor det hedder, at han 'was required to include »characters whose actions can be enjoyed by ordinary low-born men«. Igen bliver man nødt til at slå efter hos Nystrøm (anf.skr. s. 55) eller Overskou (anf. bind s. 124). Der står, at 'han skal være tilfobunden cengang om Ugen, de Fattige alene til Fordeel at lade spille, og ellers at forskrive saadanne Personer, som med deres Spil gemeen Mand kan fornøie'. De omtalte 'personer' er m.a.o. ikke 'characters', men skuespillere, som han må indkalde fra udlandet – vel Tyskland – og med 'gemeen mand' forstås ikke plebs, men almindelige Københavnerne; 'low-born' er der intet belæg for. Gamborg – der aldrig udnyttede sit privilegium – vilde drive et offentligt teater, hoffets behov klarede Montaigu og hans hofkomedianter allerede. At der skal spilles til fordel for de fattige betyder, at indtægten af én ugenlig forestilling skal tilfalde fattigdirektionen. Tilsvarende bestemmelser i privilegiet for Montaigu tyngede senere Grønnegadescenen (se Nystrøm, anf.skr. s. 90, med videre henv.).

Man vil måske sige, at hvad jeg har anholdt er lidet væsenligt, og denne artikel pur pedanteri. Men det er ikke rigtigt; hvordan kan helheden blive uangribelig, når dens fundament er brøstfældigt? Når man uden at søge med lys og lygte ved gennemlæsningen så mange gange må standse op, og konstatere at anførte citater er fulde af fejl som forfatteren ikke selv har opdaget, får man ikke det bedste indtryk af hans fortrolighed med temaet. Selvom det i disse vanartede tider vel holdes for en ærlig sag ikke at kunne latin, må det kunne ventes, at man kan forstå teksterne, gengive og oversætte dem korrekt, når man nu alligevel bruger latinske tekststykker; og det er man naturligvis nødt til, når man beskæftiger sig med en latinsk forfatter, *in casu* (i dette tilfælde) Holberg. Latin kan læres, og i givet fald er der hjælp at finde i et universitets forskningsmiljø. Den håndværksmæssige side skal være i orden. Der burde have været luget grundigt af kyndige vejledere og forlag, inden den gik i trykken.

Der er ærgerligt nok, når der skrives en bog der skulle give fremmede et indtryk af én af giganterne i vor litteratur og hele åndshistorie, at man næsten må håbe at den ikke bliver bemærket udenlands. Det kunde give et kedeligt indtryk af vor humanistiske forskningsniveau. Alle kan begå svipsere – jeg har selv ovenfor måttet bide i det sure æble og vedgå én – men i denne Holbergbog er der ikke langt nok imellem dem.

Noter

1. Det er et gennemgående irritationsmoment i bogen at der så at sige aldrig gives henvisninger til citaternes proveniens eller til sekundærlitteraturen; man må selv gå på jagt når ens nysgerrighed eller undren bliver vakt. Selvom udenlandske læsere i de fleste tilfælde er afskåret fra at benytte et sådant noteapparat, er der vel ingen grund til at dække sine spor?
2. I overskriften til sin 'Ordinatio' skriver Morsing sig *studii vniuersalis haffniensis Rector*.
3. En lignende fejl s. 55: 'receive the Stipendio Walchendorphiano'; det skal selvfølgelig være 'the Stipendio W.-num'. Det er oversat fra 'nyde Stipendio Walchendorphiano' i Eiler Nystrøm. *Den danske Komedies Oprindelse* (Kbh. 1918) s. 77 n. 1, hvor 'nyde' styrer ablativ som sin ækvivalent *frui*.
4. Fx. i min artikel om 'Den ellefte Junii' i *Edda* 87, s. 49f. Der er en fejl i referatet; historien kan ikke ende med bryllup hjemme i Athen, som der står, når heltinden Philocomasium er en hetære. Fejlen skyldes en mistydning af v. 100. Jeg beklager. Ellers er referatet visst korrekt.

Mogens Leisner-Jensen